

24 *La prestació d'homenatge: l'acte central de la senyoria andorrana*

Susanna Vela i Palomares

... los dits prohòmens no ignoren, ans de cert saben que ells són vassalls de Sancta Maria d'Urgell e en aquella presten sacrament de fidelitat e no altri, e per consegüent en aquell qui en aquella presideix per e com a bisbe... (1437)

RESUM: L'aportació de la Concòrdia del 3 i 4 de juny del 1299 és important en el context de la problemàtica de la prestació d'homenatge dels andorrans al bisbe d'Urgell i al comte de Foix. L'homenatge simbolitza la definició de la senyoria d'Andorra en l'edat medieval.

L'homenatge era una cerimònia externa i ostensible per la qual, durant l'època feudal, es donava solemnitat i força als vincles de dependència entre vassalls i senyors.¹ Els andorrans havien reconegut en diverses ocasions la jurisdicció dels consenyors tot prestant l'homenatge de vassallia. Del contracte de vassallatge derivava una obligació de fidelitat recíproca, absoluta i perpètua.

La concòrdia signada pels consenyors d'Andorra que es recull en aquest paper en parla.² El comte de Foix, Roger Bernat III, qüestiona l'obligació que els andorrans tenen de prestar homenatge al bisbe d'Urgell, Guillem de Montcada. D'aquesta qüestió coneixiem fins ara el compromís, del 15 de juny del 1299, del bisbe d'Urgell, i en consideració al comte de Foix i per conservar les bones relacions i la pau existents entre ells, d'abstenir-se de demanar als andorrans la prestació d'homenatge en la forma antigament acostumada, sense renunciar, però, al dret d'exigir-la en el futur ni a cap dels altres drets que l'Església d'Urgell posseeix sobre Andorra.³ Un compromís que ara pren tot el significat d'acord amb els pactes establerts a Querol el 3 i 4 de juny del mateix any.

Per entendre la reacció del comte de Foix cal fer un breu repàs de l'obligació que els andorrans tenien de retre homenatge al bisbe d'Urgell com a reconeixement de la jurisdicció episcopal sobre les Valls d'Andorra.

L'any 1133, mitjançant una indemnització de 2.100 sous, el comte d'Urgell lliura al bisbe d'Urgell tots els alous i aquells béns sotmesos a qualsevol impost, i renuncia a

1. El compromís de vassallatge neix de dos actes: l'homenatge (el vassall agenollat i les mans unides a les del seu senyor) i el jurament de fidelitat, prestat sobre els Evangelis.

2. Aquest document va ser localitzat a l'Archivo Ducal de Medinaceli per Jaume Oliver i li dono les gràcies per haver-me'l fet arribar.

3. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra. Segles IX-XIII*. Andorra, 1988. Vol. I, doc. núm. 139, pàg. 342-344.

tots els drets que li corresponen per ús i de llei sobre la vall d'Andorra i els andorrans. El comte d'Urgell mana als andorrans prestar homenatge i jurament de fidelitat al bisbe d'Urgell i als seus successors, i en contrapartida aquest els atorga el dret d'ús de les seves terres (*ut habeatis adempmentum in meo honore*) i els promet la seva protecció, la dels seus successors i la dels seus homes.

Aquesta venda, però, no descriu el tipus de dominació a la qual el comte d'Urgell renunciava, i sabem que de forma general els drets que deixava són els que l'Església d'Urgell exigirà als andorrans més tard, el 1162: una senyoria aloera sancionada per la voluntat d'un comte⁴ i que potser explica les dificultats amb les quals els prelats urgellencs es trobaran amb els comtes de Foix i els andorrans fins a la signatura dels pariatges, al segle XIII.

Les atribucions i les característiques de l'exercici del poder episcopal a Andorra es van aclarint a la segona meitat del segle XII, moment en el qual apareixen les primeres convencions escrites, on són precisats els drets de l'Església d'Urgell, les obligacions i les prestacions feudals a les quals estan obligats els andorrans: 1162 i 1176.

L'anomenada concòrdia de 1162 posa fi a la situació de patrocini de les esglésies, de les persones i dels béns eclesiàstics que detenien els andorrans. Els andorrans reconeixen la jurisdicció del bisbe d'Urgell, i 36 homes li presten homenatge (*facimus hominaticuum propriis manibus*) i jurament de fidelitat (*et iuremus supra crucem et IV Evangelia*).⁵ El 1176 tornarà a ser necessària la signatura d'un nou acord (subscrit per 380 caps de família) que, essencialment, és la ratificació de l'anterior, però amb algunes clàusules ampliades i precisades amb més exactitud (distribució del delme, primícies i lleudes).⁶

No tenim notícia que posteriorment s'haguessin celebrat acords similars, però s'han conservat diverses prestacions d'homenatge i juraments de fidelitat dels andorrans al bisbe, un procediment que era renovat després de la presa de possessió de cada nou bisbe: el 1162, els homes de la Massana juren fidelitat al bisbe Bernat Sanç i prometen observar el pacte convingut amb ell; el 1170, els andorrans juren fidelitat a Arnau de Preixens (1167-1195)⁷; el 1186 juren 180 homes (30 per cada parròquia); el 1199

4. Sembla que els comtes d'Urgell no van transferir en aquest acte els drets sobirans que haurien obtingut de Carles el Calb (843) i que aquesta renúncia no s'ha de considerar com una ruptura de tot lligam polític. El bisbe no esdevindrà sobirà, el que fa és ajuntar les prerrogatives del comte, les que tenien el 1133, a les que tenia, sense anul·lar l'autoritat comtal. La cessió que exclouria Andorra del comtat d'Urgell no fou consumada fins al XIII, després que els comtes haguessin assajat diverses vegades reactivar el principi d'un *comitativum*, una mena de supremacia territorial que hauria ensorrat els alocs senyorials, dotats de plena jurisdicció. VIADER, R. *Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle)*. Universitat de Tolosa II-Le Mirail, pàg. 147-149 (Tesi doctoral inèdita). Altres autors han valorat la renúncia de 1133 com l'acte a partir del qual el domini territorial de l'Església d'Urgell sobre Andorra esdevé jurisdiccional. BARAUT, C. «L'evolució política de la senyoria d'Andorra des dels orígens fins als pariatges» *Urgellia XI*, 1992-1993, pàg. 237.

5. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...* Doc. núm. 61, pàg. 192-196. El mateix any els homes de la Massana juren fidelitat al bisbe d'Urgell de la mà del comte d'Urgell. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. 65, pàg. 201-202.

6. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...* Doc. núm. 76, pàg. 220-226.

7. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 112, pàg. 275-279.

presten homenatge a Bernat de Vilamur (1199-1203) en un document en què s'al·ludeix sumàriament a tres punts essencials de la senyoria episcopal (administració de justícia, servei militar i prestacions econòmiques)⁸, i el 1231, 30 representants de cada parròquia juren fidelitat a Ponç de Vilamur (1230-1255).⁹

Tots aquests actes estan concebuts més o menys en els mateixos termes i es refereixen, com a estatut bàsic, a les relacions establertes el 1162 i 1176, i podem dir que havien esdevingut els actes centrals de la senyoria andorrana.

Els prelats d'Urgell trobaran, però, certes resistències al reconeixement de la seva senyoria per part dels andorrans. El 1171, el vescomte Ramon de Castellbò és acusat per Arnau de Preixens, entre d'altres, d'haver conjurat amb els andorrans que es negaven a pagar a l'Església, i mesos després signen convinença. De fet, a Arnau de Preixens (1167-1195) li presten homenatge tres vegades (1170, 1176 i 1185). El jurament i l'homenatge dels andorrans va ser el centre d'un conflicte amb el vescomte de Castellbò el 1198:¹⁰ els andorrans fan convinença amb Arnau de Castellbò sobre la prestació d'homenatge i fidelitat, quan el 1186 el bisbe els havia manat que no s'avinguessin a reconèixer el vescomte sense la seva voluntat. Finalment, els andorrans hauran de pagar 1.500 sous com a càstig per la seva desobediència.¹¹

Al llarg del segle XIII el domini episcopal sobre les Valls d'Andorra no es qüestiona, malgrat la tendència creixent per part dels senyors de Caboet i de Castellbò a ampliar les seves atribucions a costa dels drets episcopals. Amb els comtes de Foix aquesta tendència s'accentuarà, i Roger Bernat II (1230-1241) adoptarà una actitud de franca hostilitat envers l'Església d'Urgell malgrat la prestació d'homenatge feudal als bisbes Pere de Puigverd i Ponç de Vilamur. Els andorrans seran oprimits amb tributs i exaccions, i se'ls prohibirà signar *directum et ne sequantur nos super inimicos ecclesie, et destruunt eos talliis et exactionibus, auferendo omnia bona sua*.¹² El seu fill, Roger IV (1241-1265), va continuar la mateixa dinàmica, i el 1256 el comte Àlvar d'Urgell i el seu germà Guerau de Cabrera li van cedir tots els territoris compresos en el vescomtat de Castellbò, a la comarca de l'Urgellet, entre els quals hi havia les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, en franc alou i lliures de qualsevol dependència feudal respecte als comtes d'Urgell.¹³ La donació implicava la supressió dels drets episcopals a Andorra, i així el 1257 el comte es nega a prestar l'homenatge feudal al bisbe Abril en els termes que ho havien fet els seus avantpassats,¹⁴ cosa que va donar lloc a un nou

8. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 112, pàg. 275-279.

9. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 111, pàg. 273-274.

10. BARAUT, C. *Cartulari de les valls d'Andorra...*, doc. núm. 88, pàg. 239-240.

11. Més tard, el 1201, els andorrans i Arnau de Castellbò pacten els drets i els serveis mutus i la forma de mantenir-los, i són aquells que tenien amb Mir Guitart de Caboet (bonos usaticos). BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 97, pàg. 252-254.

12. «Memorial de greuges (1241-1251)» A: BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 114, pàg. 280-286.

13. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 115, pàg. 286-288.

14. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 116, pàg. 288-289.

procés a Roma del qual desconeixem el desenllaç final. L'any 1260 cedeix tots els seus drets a Roger Bernat III (1265-1302) sense fer cap menció al bisbe d'Urgell. Enlloc no consta que al començament del seu regnat Roger Bernat III retés homenatge al bisbe Abril pels feus de les valls de Cabó, Sant Joan i Andorra, i el 1269 el rei Joan I, a canvi de 45.000 sous, va reconèixer-li la possessió del vescomtat de Castellbò.

El 1275 el comte de Foix eximeix els andorrans de la cugúcia a canvi dels drets de justícia (encara que els andorrans no els tinguessin).¹⁵ Després d'això i de diversos incidents la tensió va assolir el punt àlgid el 1277 (setge de la Seu d'Urgell) i fou la intervenció del rei Pere II que aconseguí aturar l'ofensiva i evitar que la Seu caigués en mans dels comtes de Foix. El 8 d'agost d'aquell any el comte es comprometia a retornar al bisbe un seguit de possessions com a penyora de 1.500 marcs de plata. No sabem si es van arribar a donar els diners ni si el comte retornà al bisbe les possessions a l'Urgell abans que el conflicte degenerés en una rebel·lió dels barons de la Catalunya nord-occidental contra Pere II, els anys 1277-1278 i 1280.

Arribem així a la signatura del pariatge del 1278, que s'acordà en el parèntesi de pau obert i confirmat pel pacte d'Agramunt amb el casament de Constança de Foix amb Jaume, el fill segon de Pere II. Pel que fa a les repercussions per a Andorra i a la ja coneguda repartició d'atribucions senyorials bàsiques (tributs, administració de justícia i servei militar), el pariatge, més que una concessió del bisbe d'Urgell al comte de Foix, és el reconeixement d'un estat de fet, i el decenni que segueix il·lustra com es van escurçar aquestes tendències generals. El pariatge va legitimar i regularitzar, i potser va reequilibrar, una situació de partida establerta des de feia més de mig segle.¹⁶ Després de l'excarceració de Roger Bernat III, els andorrans, pressionats pel comte, van prometre retre homenatge i jurament de fidelitat al rei Pere II abans de refusar-lo,¹⁷ fet que va provocar noves tensions entre el bisbe d'Urgell i el comte de Foix, el 1299.

Així, el 3 i 4 de juny del 1299 Guillem de Montcada i Roger Bernat III convenen un acord relatiu per esbrinar si els andorrans han de retre o no homenatge al bisbe d'Urgell. Per discernir-ho nomenen àrbitres Guillem Arnau de Ponç, professor de lleis; Jaume Monjo, canonge d'Urgell, i Ramon Falcò. Es donen de temps fins al 29 de setembre del mateix any i acorden que aquell que no tingui raó haurà de pagar a l'altra part 2.000 morabetins d'or. Per això uns deu dies més tard el bisbe renuncia temporalment a exigir als andorrans el jurament de fidelitat i de vassallatge.

A partir d'aquest moment els textos són poc explícits a l'hora de documentar la prescripció d'homenatge als bisbes d'Urgell, i suposem que seria un acte renovat després de la presa de possessió d'un nou bisbe.

El període medieval està marcat per la tendència creixent dels comtes de Foix a ampliar les seves atribucions sobre Andorra i la resistència dels prelats d'Urgell a

15. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 124, pàg. 299-302.

16. VIADER, R. *Pouvoirs et communautés en Andorre (IXè-XIVè siècle)*. Universitat de Tolosa II-Le Mirail, pàg. 190-202. (Tesi doctoral inèdita)

17. BARAUT, C. (*op. cit.*), doc. núm. 133, pàg. 319-320.

aquesta situació. Les hostilitats se succeiran en diversos moments i de forma intermitent, i necessitaran l'arbitratge de la corona catalanoaragonesa.¹⁸ Aquesta situació es traduirà moltes vegades en actes unilaterals documentats des de principi del segle XV, en què els andorrans fan pública la seva queixa contra l'arbitrarietat dels dos senyors en voler exercir plenament i unilateralment la senyoria sobre Andorra.

A l'inici del bisbat d'Arnau Roger de Pallars (1437-1461), període marcat per l'absentisme del prelat de la ciutat de la Seu d'Urgell, es produeix una certa confusió sobre el règim jurídic de les Valls d'Andorra, com s'expressa en el requeriment presentat el 1437 pels síndics i procuradors de les Valls al capítol d'Urgell, davant la pretensió del comte d'atribuir-se les rendes episcopals. El capítol recorda als andorrans que l'Església d'Urgell, el bisbe i, en la seva absència, el capítol, tenen la senyoria directa sobre els andorrans i que li deuen vassallatge. Els recorda també que el comte de Foix té l'estatut de feudatari respecte al bisbe i l'Església d'Urgell, i que, finalment, el rei catalanoaragonès és l'autoritat superior, ja que Andorra es troba dins els límits territorials del Principat de Catalunya, com les terres i els llocs de Foix.¹⁹

18. VELA, S. «Andorra a la baixa edat mitjana (segles XIV-XV). L'estat de la qüestió» A: *Annals 1991*. Institut d'Estudis Andorrans (centre de Barcelona), pàg. 263-264. Els andorrans estaran obligats a prestar homenatge als monarques catalans malgrat la seva resistència inicial. BAIGES, I; i FAGES, M. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XIV*. Andorra. Ministeri d'Educació, Cultura i Joventut, 1993, doc. 112, pàg. 250-251 i doc. 114, pàg. 253-255.

19. VELA, S. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*. Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura, 2002, doc. 45, pàg. 207-212.

1299, juny 3-4, Querol (Cerdanya)

Concòrdia signada entre Guillem de Montcada, bisbe d'Urgell, i Roger Bernat III, comte de Foix, relativa a l'homenatge degut pels andorrans al bisbe d'Urgell. Nomenen àrbitres Guillem Arnau de Ponç, professor de lleis, per part del comte de Foix; Jaume Monjo, canonge d'Urgell, per part del bisbe, i Ramon Falcò, per part d'ambdues parts, per discernir si els andorrans havien de prestar l'esmentat homenatge, sota pena de 2.000 morabetins d'or que haurà de satisfer la part que no tingui raó, tenen temps per resoldre la qüestió fins al 29 de setembre del mateix any.

A. Archivo Ducal de Medinaceli, Pallars, Llig. 26, doc. 1578 (276x254 mm)

B. Còpia del segle XVII, a l'Archivo Ducal de Medinaceli.

C. Còpia del segle XVII, a la Biblioteca Nacional de París. Col. Doat, vol. 162, fol. 77-70v

Noverint universi quod cum dominus Guillelmus de Montecateno, Dei gratia episcopus Urgellensis, recepisset ab hominibus vallis de Andorra homagium, et nobilis Rogerius Bernardi, Dei gratia comes Fuxensis, vicecomes Bearnensis et Castriboni, diceret, assereret dictum homagium fuisse receptum in grave dampnum a preiudicium suum cum episcopus vel ecclesia Urgellensis, ut ipse dicebat, non deberet homagium recipere ab hominibus dicte vallis. Tandem cum propter predictam esse parata inter eos materia dissensionis et guerre, multis intervenientibus probis viris et amicis communibus fuit sub forma infrascripta a partibus concorditer compromissum, videlicet, quod dictus episcopus Urgellensis pro bono pacis et concordie debeat personaliter ire in valle de Andorra et ibidem vocatis hominibus dicte vallis debet in eorum presencia rogare dictum homagium et reducere ad statum in quo erat tempore quo predictum homagium recepit. Ita tamen quod dictus episcopus possit protestari de iure suo et ecclesie Urgellensis super dicto homagio prout sibi visum fuerit expedire et postea deducere dicte partes plenam, meram et liberam potestatem magistro Guillelmo Arnaldi de Ponce, legum professori, pro parte comitis supradicti, ac Iacobo Monachi canonico Urgellensi, pro parte dicti episcopi et ecclesie Urgellensis, ac nobili Raimundo Fulconis a partibus comuniter electo, pro ipsis tres vel duo ex eis tanquam veri arbitri possint cognoscere, inquirere et determinare secundum ius ac episcopus et ecclesia Urgellensis debeat, possit et consueverit recipere homagium ab hominibus dicte vallis quod dictus episcopus possit ex nunc libere recipere dictum homagium ab hominibus supradictis absque aliqua condicione comitis supradicti. Et quod etiam comes, si opus fuerit, teneatur iurare episcopum memoratum ad cogendum homines dicte vallis ut prestant homagium supradictum et libere et pacienter prestant homagium supradictum et libere et pacienter promittere quod idem episcopus eos cogere valeat per se ipsum. Et si quod per dictos arbitros vel duos ex eis pronunciatum fuerit quos dictus episcopus et ecclesia Urgellensis non possit nec debeat nec consueverit recipere dictum homagium a dictis hominibus dicte vallis quod dictus episcopus et ecclesia Urgellensis ex tunc postquam dicti arbitri vel duo ex eis sic contra ipsum pronunciarerint non possit nec debeat recipere dictum homagium ab hominibus dicte vallis, dantes partes predictae eisdem arbitris plenam et liberam potestatem procedendi

in causa et cognitione predicta omnibus diebus, tam feriatis quam non feriatis, et in omni loco quem omnes vel duo ex dictis arbitris vel nobilis Raimundus Fulconis solus duxerint vel duxerit assignandum. Et quod etiam dicti arbitri vel duo ex eis possint cognoscere, inquirere, procedere et determinare dictis partibus presentibus et earum altera vel ambabus per contumaciam absentibus, promittentes partes predictae per firmam et sollempnem stipulacionem sub pena duorum milium morabetinorum auri aplicandorum parti obedienti quod dictum et pronunciacionem dictorum arbitratorum vel duorum ex eis observabunt et emologabunt et in nullo per se vel per alium contravenient, obligantes especialiter et expresse omnia bona sua mobilia et immobilia ubicumque existencia dicto Raimundo Fulconis pro pena predicta solvendi et pro tenendis, complendis et observandis omnibus et singulis supradictis. Fuit actum etiam inter partes quod potestas dictorum arbitratorum vel duorum ex eis duraret tantummodo usque ad instans festum Sancti Michaelis septembris.

Fuit actum hoc apud locum vocatum Cheroll, in Ceritania, die Ila nonas iunii, anno Domini M° CC° XC° VIIIlo.

Testes huius rei sunt: dominus Petrus Bernardi de [Asuana], Petrus de losa, Dalmacius de Palaoll, Raimundus de Montelario et Raimundus de lasa, milites, Bernardus de Portella, archidiaconus de Cerch in ecclesie Urgellensis, Raimundus de [Murero] et Raimundus Catelli canonici Urgellensis, et Arnaldus Guillelmi, notarius publicus tocus terre dicti comitis Fuxensis.

Ego, Guillelmus Cog, publicus Podioceritani notarius, supradictis omnibus presens interfui et de mandato dictorum partium premissa pomnia scripsi et in publicam formam redegei signoque meo signavi.